

Споживання хліба і хлібопродуктів та купівельна спроможність населення України

Постановка проблеми. Ситуація на ринку хліба в Україні в умовах низької купівельної спроможності є найчутливішою до соціальних коливань, оскільки навіть несуттєві зміни в ціновій політиці, недостатність обсягів постачання в окремих районах призводять до дестабілізації настроїв у суспільстві та підвищеної уваги з боку органів державного управління. Випереджальне зростання цін на харчові продукти, товари і послуги порівняно з доходами призвело до подальшої збіднілості населення, збільшується частка витрат на продовольство у загальній їх структурі, суспільство не дотримується рекомендованої раціональної структури харчування. В 2014 році споживання м'яса та м'ясопродуктів становило 67,6% нормативного показника; молока і молокопродуктів – 65,3%. На цьому фоні населення надмірно споживає хлібні продукти й картоплю. Згідно з даними Державної служби статистики України [5], спостерігається суттєве зменшення промислового виробництва хлібобулочних виробів та їхнє споживання в Україні. Тому дослідження споживання на ринку хліба і хлібопродуктів та тенденцій купівельної спроможності населення є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринку продовольства та його важливої складової – хліба, аналізом купівельної спроможності, попиту й споживання займалися вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: О.М. Васильченко [2], Б. Пасхавер [3], О. Шпичак [4,10], М. Баклі [13], Р. Блеквелл [12], С. Кован [13], Е. Петер [14], Р. Секстон [16], М. Трейсі [17] й інші.

Водночас проблеми споживання хліба і хлібопродуктів та купівельної спроможності населення потребують ширшого висвітлення, з урахуванням останніх подій у суспільстві.

Мета статті – визначення тенденцій споживання й чинників купівельної спроможності населення на ринку хліба і хлібопродуктів в Україні в умовах інфляційних процесів та кризи в суспільстві. Це дасть змогу оцінити можливості споживання хліба населенням з урахуванням зміни купівельної спроможності й платоспроможного попиту.

Виклад основних результатів дослідження. На обсяги та структуру споживання харчових продуктів значно впливають купівельна спроможність населення і його платоспроможний попит. Водночас, вони залежать від низки економічних (рівень та структура доходів українців – заробітної плати, пенсій, заощаджень тощо), соціальних (політики держави із забезпечення прожиткового мінімуму, мінімальних заробітних плат та пенсій; соціальної структури населення) і демографічних (співвідношення населення працездатного та непрацездатного віку; статева структура; місце проживання й ін.) чинників.

В умовах перманентної економічної кризи в суспільстві та її загострення як у попередні (1993-1996, 2003, 2008, 2013-2014 рр.) , так і в поточному 2015 році, вагомо впливає макроекономічна ситуація в країні. Суттєвий виклик продовольчому споживанню – найвищий за останні 20 років рівень інфляції: за 9 міс. 2015 року споживчі ціни на товари та послуги зросли на 41,4% (відповідно у 2014 р. – 17%). Більш

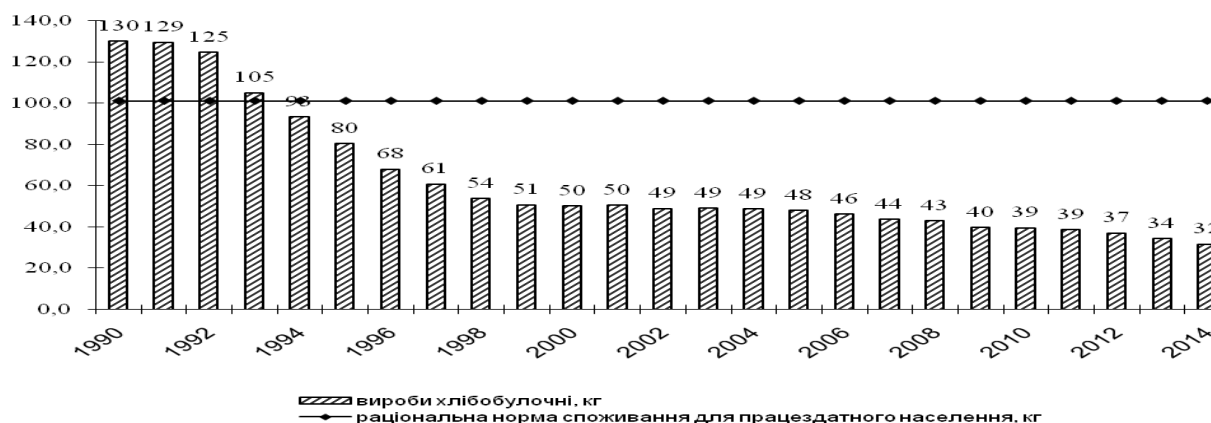
від'ємною була динаміка лише в період гіперінфляції 1992-1995 років.

У структурі грошових доходів населення України найбільшу питому вагу має оплата праці, частка якої в 2014 році становила 53,6%. Крім того, вагомими складовими є пенсії (25,1%) і доходи від підприємницької діяльності (5,7%). Номінальна заробітна плата постійно зростала. Зокрема, за останні 10 років, із 2005 по 2014-й вона підвищилася в 4,3 раза (до 3480 грн). У кризові роки темпи зростання заробітної плати уповільнюються, що вказує на недостатність коштів та фінансових ресурсів у країні й у підприємствах. Водночас ціни на продовольство, споживчі товари та послуги зростали стрімкішими темпами.

У дослідженні розглянуто ринок продукції за двох позицій: 1) хліб і хлібопродукти (включає борошно, крупи, зернобобові, а також хліб, макаронні та кондитерські вироби в перерахунку на борошно, що застосовується Держслужбою статистики України при розрахунку балансів і споживання. Крім того, у статистичній звітності трапляється поняття «хлібні продукти», що має тотожне значення); 2) хлібобулочні вироби (відповідають коду НПП 10.71.11 «Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання»). Вони включають хліб житній, пшеничний, жит-

ньо-пшеничний і пшенично-житній; вироби булочні, хліб дієтичний, хліб інший).

Хліб та хлібопродукти – один із нечисленних видів харчових продуктів в Україні, споживання якого перевищує раціональні норми, рекомендовані МОЗ. Разом із цим споживання основного продукту – виробів хлібобулочних промислового виробництва – суттєво зменшується, заміщуючи цю частку продукцією малих виробників, або цехів торговельних мереж. Споживання промислового хліба майже дорівнює виробництву (залишки у хлібопекарських підприємствах станом на серпень 2015 року дорівнювали лише 387 т, або 0,38% від його виробництва). За часів незалежності країни промислове виробництво має стійку негативну динаміку. В 90-х роках хлібобулочну продукцію переважно випускали державні промислові підприємства й вона підлягала обліку органами державної статистики. Великий попит було зумовлено культурою харчування населення, а також використанням хліба для відгодівлі худоби. Найвищі темпи падіння обсягів промислового виробництва і, відповідно, споживання на одну особу були в 1993 та 1996 роках (відповідно на 15,5 і 15,3%), тобто в роки, що передували кризі в суспільстві, рис. 1.

Рис. 1. Динаміка споживання хлібобулочних виробів промислового виробництва на 1 особу, кг

Джерело: [5,7].

Крім того, за часів радянської влади щоденно до 15% хліба не реалізовувалося, а поверталось на хлібозаводи, що не враховувала статистика (існували вимоги обов'язкової наявності хліба на полицях магазинів, від їх відкриття до закриття, тому плани як торгів-

лі, так і виробництва були завищеними). По мірі приватизації галузі збільшується кількість підприємств, що працюють на єдиному податку й не звітують щодо кількісних показників виробництва. Споживання промислових хлібобулочних виробів, згідно з даними

Держслужби статистики, суттєво знизилася в 2009-му (на 7%) і 2014 році (на 9%), що зумовлено, з одного боку, обмеженням грошових доходів населення, а з іншого – великими обсягами продукції, що знаходиться поза статистичною звітністю. Останнім часом хліб для армії, навчальних закладів, ресторанного господарства тощо виробляється в пекарнях, що не звітують за кількістю виробництва, а це вагомий обсяг ринку. Значну частку хлібобулочних виробів випускають великі торговельні мережі («Сільпо», «Ашан», «Фуршет» тощо), що звітують лише щодо вартісних обсягів продажу. Їхня різноманітна продукція (багети, зернові хліби, круасани й ін.) зважає на вподобання покупців. Не враховуються Держслужбою статистики кількісні показники виробництва продукції мініпекарень, мобільних торговельних точок, що виробляють борошняні вироби на місці. За оцінками експертів [2], частка ринку хліба, що знаходиться поза статистичною звітністю, перевищує 60%. На властивості хліба значно впливають технологічні властивості зерна та борошна для його виготовлення [15].

Наразі споживач із середнім і високим рівнем доходів готовий сплачувати більше за продукцію високої якості. Поліпшується сервіс для покупців – зростає частка упакованої та нарізної продукції. Це призводить до збільшення доданої вартості хліба і його ціни.

Структуру ринку хлібобулочної продукції становлять хліб простої рецептури й батон (соціальні види), попит на які є майже нееластичним; хліб поліпшеної рецептури середнього цінового сегмента (завдяки якому виробники виводили продукцію з-під державного регулювання); преміум-сегмент; продукція для здорового харчування; вироби для людей з особливими потребами. Термін «соціальний хліб» законодавчо не закріплений. Він передбачався Проектом Закону України «Про хлібопечення в Україні» (2008 р.), який не було прийнято. Проте вважають, що це хліб простої рецептури вагою від 0,5 кг, торговельні надбавки та рівень рентабельності на який регулюються місцевими органами виконавчої влади [8], і батони. Частка виробництва «соціального» хліба промисловістю скоротилася (в 2011 році во-

на становила в різних областях України від 40 до 90% загального промислового асортименту). Наразі продукція користується попитом у найменш забезпечених верств. Зокрема, в м. Києві до кінця 2015 року заплановано встановити 200 фірмових точок з продажу соціальних сортів хліба за фіксованою ціною, що в 1,3–1,6 рази нижче, ніж аналогічна продукція в інших закладах торгівлі. Він включає три види: батон, хліб простої рецептури із борошна пшеничного 1-го сорту, хліб із борошна житньо-пшеничного і становить до 10% випуску хлібобулочного асортименту підприємств. Соціальна продукція завжди присутня в точках продажу та завозиться тричі на день. Середньоденна реалізація одного закладу становить 1,5-2 т хліба й батонів. Попит бажаючих купити продукцію не завжди задовольняється, виникають черги. Планувалося, що випуск такого хліба мав корелювати з часткою населення, що проживає за межею бідності. Однак останнім часом чисельність бідних стрімко зросла. В динамічній групі зростання попиту залежить від способів просування продукції, ступеня інформованості населення, пропаганди «здорового» харчування. Особливе значення має доступність і розбірливість інформації на етикетці, надання фахівцями (представниками МОЗ, спілки захисту прав споживачів та ін.) інформації щодо корисних властивостей продукції [1].

В Україні загальне споживання хліба і хлібопродуктів знижується повільними темпами, оскільки має низькоеластичний попит. Фонд споживання визначається спеціалістами Держслужби статистики на підставі щоквартального обстеження репрезентативної вибірки домогосподарств населення (два тижні на квартал респонденти щоденно фіксують обсяги закупівель).

Наявні статистичні дані дають змогу визначити лише частку хлібобулочних виробів промислового виробництва у загальному споживанні хлібних продуктів (табл. 1). Упродовж 1990-2014 років частка хлібобулочних виробів промислового виробництва в загальному обсязі споживання хліба і хлібопродуктів знизилася в 2,7 рази та становить 23,3%.

За означений період споживання промислових хлібобулочних виробів на 1 особу знизилося в 4 рази, відповідно обсяги споживання хлібопродуктів – лише в 1,3 раза. Необхідно зазначити, що на полицях магазинів хліб завжди присутній, оскільки пропозицію представлено не лише промисловістю, а й іншими виробниками.

Вони, в тому числі через неоднакові умови роботи (занижена база для оподаткування, відсутність соціальних зобов'язань та постійного контролю з боку перевіряючих органів), а також враховуючи раціональніше використання виробничих площ і персоналу, мають можливість підтримувати нижчі ціни й тому є привабливими для торгівлі.

1. Динаміка споживання хліба і хлібопродуктів усього та виробництва промисловістю хлібобулочних виробів в Україні

Рік	Виробництво хлібобулочних виробів		Споживання хліба і хлібопродуктів на одну особу (в перерахунку на борошно), кг				Відхилення від раціональної норми споживання хліба і хлібопродуктів, %**
	тис. т	у % до 1990 р.	Усього		У т. ч. хлібобулочних виробів промислового виробництва*		
			кг	у % до 1990 р.	кг	% у хлібі та хлібопродуктах	
1990	6700,7	100,0	141	100,0	95,6	67,8	39,6
1991	6685,1	99,8	142,5	101,1	95,2	66,8	41,1
1995	4114,4	61,4	128,4	91,1	59,0	46,0	27,1
1997	3060,4	45,7	126,8	89,9	44,7	35,2	25,5
1998	2676,4	39,9	126,4	89,6	39,4	31,2	25,1
2000	2463,6	36,8	124,9	88,6	36,9	29,6	23,7
2002	2357,6	35,2	131,2	93,0	36,0	27,4	29,9
2006	2159,7	32,2	119,5	84,8	34,0	28,5	18,3
2008	1978,4	29,5	115,4	81,8	31,5	27,3	14,3
2009	1827,5	27,3	111,7	79,2	29,2	26,2	10,6
2010	1807,7	27,0	111,3	78,9	29,0	26,1	10,2
2012	1686,0	25,2	109,4	77,6	27,2	24,9	8,3
2013	1560,0	23,3	108,4	76,9	25,2	23,3	7,3
2014	1356,7	20,2	108,5	77,0	23,3	21,4	7,4

* З урахуванням коефіцієнта перерахунку хліба на борошно 0,736 [9].

** Відносно раціональної норми споживання 101 кг, рекомендованої МОЗ.

Джерело: Складено автором за даними [5,7,9].

Часто в малих підприємствах відсутній належний контроль якості сировини та готової продукції; об'єм хліба досягається за рахунок наднормативного використання дріжджів і поліпшувачів; приховуються реальні обсяги виробництва та заробітної плати працівників.

У 2014 році споживання хліба і хлібопродуктів становило 108,5 кг на одну особу, індикатор достатності споживання дорівнює 1,07. Цей показник визначається щороку Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у звіті про стан продовольчої безпеки й вимірюється співвідношенням між фактичним споживанням і раціональною нормою (101 кг), яку затверджено рекомендаціями МОЗ. При цьому населення не має доступу до цих рекомендацій.

При визначенні норми споживання хлібобулочних виробів фахівці керуються Постановою КМУ № 656 від 14.04.2000 р. [7]. Для працездатного населення норма споживання

також дорівнює 101 кг на рік та включає 38 кг хліба житнього і 62 кг хліба пшеничного. Її затверджували у посткризовому 2000 році й вона не відповідає реаліям сьогодення та потребує перегляду. На наш погляд, щоб уникнути плутанини й заміни понять, потрібна нова редакція постанови, яка має розроблятися спільно з фахівцями МОЗ та враховувати реалії сьогодення. Важливо визначити в ній також норму споживання харчової продукції в перерахунку на основний продукт (у тому числі хліба і хлібопродуктів у перерахунку на борошно). Перегляд цих норм повинен відбуватися кожні 2-5 років та враховувати нинішні реалії.

За даними Міжнародної асоціації з хлібопечення (AIBI), у 2013 році середній європеець споживає 59,4 кг хліба; найбільше його споживає Туреччина, найменше – Великобританія [11]. Серед країн, що досліджували, споживання різниться втричі (рис. 2).

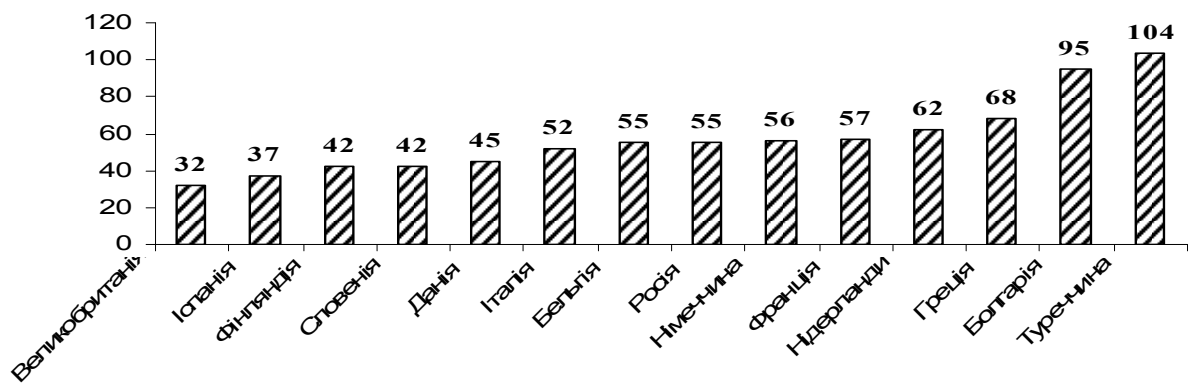

Рис. 2. Споживання хлібобулочних виробів на одну особу в країнах світу у 2013 р., кг

Джерело: [11].

Споживання хлібобулочних виробів промислового виробництва в Україні в 2014 році дорівнювало 31,7 кг на одну особу на рік, або 86,9 г на добу. З урахуванням середньо-

зваженої річної норми 82,8 кг (табл. 2), частка неврахованого ринку мала б становити більше ніж 60%.

2. Структура населення України та середньозважена норма споживання хліба, %

Показник	0-6 років	6-18 років	Працездатне	Непрацездатне*
Структура населення, %	7	11	62	20
Рекомендована норма споживання хліба, кг на рік:				
пшеничного	29,2	51,1	62	38
житнього	14,6	28	39	4,1
Середньозважена норма споживання хліба на одну особу, кг на рік	82,8			
Середня чисельність постійного населення у січні-серпні 2015 р.	42704,8 тис. осіб			
Потреба у хлібобулочних výroбах згідно з раціональними нормами з урахуванням структури населення	3536,0 тис. т			

* Верхню межу працездатного віку для жінок у 2014 р. визначено 57 років, згідно з [6].

Джерело: Складено автором за [5 – 7] та оперативними даними Держслужби статистики України.

Із метою визначення реальних обсягів виробництва та споживання хліба в країні, пропонуємо запровадити звітність виробничих цехів торговельних мереж щодо обсягів виробництва в натуральному вимірі, а також малих підприємств; створити однакові умови для всіх виробників хліба. Враховуючи високу соціальну значимість хліба й різноманітність підходів до визначення обсягів ринку, що знаходиться поза статистичною звітністю, є необхідність внести до офіційної звіт-

ності Держслужби статистики показник споживання домогосподарствами хлібобулочних виробів. Їхній асортимент може відповідати продукції згідно з кодом НПП 10.71.11 «Вироби хлібобулочні нетривалого зберігання».

Частка витрат на харчові продукти у структурі споживчих витрат показує забезпеченість рівня життя населення, тому що передусім воно задовольняє свої базові потреби в їжі. В Україні вона становить більше половини (табл. 3).

3. Динаміка частки хліба і хлібопродуктів у структурі грошових витрат домогосподарств та індексів споживчих цін в Україні, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
У % до грошових споживчих грошових витрат*						
Продукти харчування та безалкогольні напої	53,6	53,8	53,4	52,1	52,3	52,9
у т.ч. хліб і хлібопродукти	8,1	8,0	8,3	7,8	7,7	8,1
У % до грошових витрат на харчування						
Хліб і хлібопродукти	15,1	14,8	15,5	15,0	14,8	15,3
у т.ч. хліб**	5,2	5,6	5,8	5,8	5,7	5,9

Індекс цін, % до попереднього року						
Індекс споживчих цін (інфляції)	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1
у т.ч. харчові продукти та безалкогольні напої	111,9	110,9	106,4	97,9	97,8	112,2
хліб і хлібопродукти	112,6	112,3	115	98	101,1	113,4
хліб	113,9	110,2	113,9	105,2	104	111,9

* До споживчих належать витрати на продовольчі і непродовольчі товари та послуги.

** Хліб: пшеничний, житній та житньо-пшеничний; вироби хлібобулочні дієтичні та діабетичні.

Джерело: Складено автором за [5] та оперативними даними Держслужби статистики України.

Споживання хліба та хлібопродуктів різняться від місця проживання, найбільшу частку грошових доходів витрачають жителі сільської місцевості (табл. 4).

4. Динаміка структури грошових витрат на окремі харчові продукти в Україні

Рік	Великі міста, %			Малі міста, %			Сільська місцевість, %		
	Хліб і хлібопродукти	М'ясо й м'ясопродукти	Молоко, сир, яйця	Хліб і хлібопродукти	М'ясо й м'ясопродукти	Молоко, сир, яйця	Хліб і хлібопродукти	М'ясо й м'ясопродукти	Молоко, сир, яйця
2013	11,8	24,3	14,0	14,9	23,5	13,3	21,5	18,0	9,1
2014	12,2	23,5	14,3	15,2	23,0	13,2	21,6	18,7	9,0
<i>Грошові витрати домогосподарств на харчові продукти (на місяць), грн</i>									
2013	1939,01			1622,60			1208,10		
2014	2093,19			1761,59			1375,64		
2014 до 2013, %	8,0			8,6			13,9		

Джерело: [5].

Водночас вони менше витрачають грошей на молоко та м'ясо, зважаючи на натуральне господарство. Хліб і хлібопродукти для них – основна стаття витрат на харчування. Витрати домогосподарств на харчування у великих містах в 1,5 раза перевищували витрати в сільській місцевості.

Із метою вивчення впливу соціально-економічних чинників на зміну попиту, досліджено залежність вартісних обсягів закупівлі хлібобулочної продукції від значень окремих складових [1]. Проаналізовано соціально-економічні чинники домогосподарств: місце проживання, чисельність дітей, структура сім'ї, рівень доходів, розподіл за децильними групами та ін. Встановлено, що найбільшу варіацію (тобто залежність від впливу чинників) мають показники чисельності працюючих у домогосподарстві, наявність дітей. Так, працюючі особи закуповують хлібних продуктів (борошно, хліб, крупи, макаронні вироби у перерахунку на борошно) на суму в 1,7 раза більше, ніж пенсіонери, що доводить про споживання продукції вищого цінового сегмента. Сім'ї, що мають доходи в сім разів вищі від найбідніших верств населення, витрачають на заку-

півлю хліба і хлібопродуктів на 30% більше, за рахунок елітної продукції. Вектор впливу чинників зміни попиту має як прямий, так і зворотний напрям. При вивченні домогосподарств досліджено децильні групи за рівнем доходів. По соціально значущих продуктах (наприклад, хлібу простої рецептури) коефіцієнт еластичності попиту (тобто зростання їх споживання при збільшенні доходів) є найнижчим. У структурі витрат на харчування хліб і хлібопродукти мають найбільшу частку у домогосподарств із найнижчим рівнем доходів (23,6%).

У 2015 році відбулася різка девальвація національної валюти (у 2,5 раза у лютому 2015 року, порівняно з груднем 2014-го). У зв'язку з цим виробники різко підвищили ціни, з урахуванням страхового ризику. Зокрема, в березні 2015 року ціни на хліб житньо-пшеничний зросли майже на 52%, на батон – майже на 40%. Індекс зростання цін на електроенергію впродовж січня-вересня 2015 року становив майже 70%. Водночас показники мінімальної заробітної плати та пенсії не змінювалися за цей період, а незначне їхнє підвищення (на 13%, починаючи з вересня 2015 р.) не змогло знівелювати си-

туацію, що склалася. В умовах інфляції й девальвації національної валюти впродовж 2013-

2015 років суттєво знизилася купівельна спроможність населення (табл. 5).

5. Динаміка вартості хліба, окремих хлібних продуктів у споживчому кошику українців і рівня заробітної плати

Продукт	Потреба (для працездатного населення), кг на місяць	Квітень 2013 р.		Квітень 2014 р.		Квітень 2015 р.		Квітень 2015 до квітня 2013, %
		Ціна 1 кг, грн	Вартість потреби на місяць, грн	Ціна 1 кг, грн	Вартість потреби на місяць, грн	Ціна 1 кг, грн	Вартість потреби на місяць, грн	
Хліб пшеничний	5,17	5,39	27,8	5,82	30,1	10,67	55,1	198,2
Хліб житній	3,25	5,46	17,7	6,29	20,4	10,92	35,5	200,6
Борошно пшеничне	0,75	4,72	3,5	4,94	3,7	11,2	8,4	240,0
Крупа гречана	0,17	8,37	1,4	9,64	1,6	24,81	4,1	292,9
Рис	0,21	8,17	1,7	11,08	2,3	28,55	5,9	347,1
Макаронні вироби	0,33	7,56	2,5	8,28	2,8	16,23	5,4	216,0
Усього			54,6		60,9		114,4	209,5
% до попереднього періоду					111,5		187,8	
Усього, дол. США			6,8		4,9		5,0	73,0
Курс валют, грн/дол.США			7,99		12,38		22,93	287
Заробітна плата: грн/міс			3233		3432		3998	123,7
Купівельна спроможність, кг			404,6		277,2		174,4	43,1

*У перерахунку на хліб пшеничний.

Джерело: сформовано автором за [5,7] та за оперативними даними Держслужби статистики України.

Ціни на продовольство за три роки, з квітня 2013-го по квітень 2015 року підвищилися більше, ніж у 2 рази. Водночас у доларовому еквіваленті вартість хліба і хлібопродуктів, що розглядається, зменшилася на 30%. Відповідно середня заробітна плата в доларовому еквіваленті зменшилася на 57%, а в національній валюті – збільшилася на 24%. Купівельна спроможність (у перерахунку на умовний продукт – хліб житньо-пшеничний) знизилася майже на 40%. При цьому мають місце економіко-організаційні незгодженості [10].

Висновки. В умовах перманентної кризи в країні, інфляційних та девальваційних процесів знижується купівельна спроможність населення. Порушується структура харчування у бік дешевшої борошняної продукції й картоплі. У найбільш вразливих верств населення частка споживання хліба та хлібопродуктів сягає майже чверть витрат на харчування. Водночас у кризові роки інтенсивнішими темпами знижуються обсяги вироб-

ництва і, відповідно, споживання промислової хлібобулочної продукції, що зумовлено зростанням ринку продукції поза статистичною звітністю, обмеженістю фінансових ресурсів у населення та відсутністю можливості модернізації підприємств. Основні чинники підвищення купівельної спроможності – макроекономічна стабільність вітчизняної економіки, система справедливої оплати праці й соціального захисту громадян України, забезпечення економічного паритету цін.

Потребують удосконалення споживчий кошик українців, цінова та фіскальна політика держави. Доцільно також поліпшити механізм звітності виробників хліба й створити для них однакові умови роботи; доповнити звітність Держслужби статистики в частині споживання хлібобулочних виробів домогосподарствами; запровадити адресні субсидії на хліб та інші соціально значущі харчові продукти для малозабезпечених громадян.

Список використаних джерел

1. Бокій О.В. Ринок хлібобулочних і макаронних виробів: потреби суспільства та потенціал забезпечення / О.В. Бокій, О.В. Коваленко, О.П. Печенога. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 96 с.
2. Васильченко А.Н. Некоторые особенности функционирования рынка хлеба в Украине / А.Н. Васильченко. – Хранение и переработка зерна. – 2013. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrhlbiprom.org.ua/ua/publikaciii/jurnal_hranenie_i_pererabotka_zerna_no3_mart_2013.html
3. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. Б.Й. Пасхавера. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2009. – 432 с.
4. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції і продовольства: моногр. / [Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Жук В. М. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 86 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Про державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
7. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення // Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2000 року № 656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) /Постанова КМУ від 25 груд. 1996 року № 1548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF>
9. Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів // Наказ Міністерства економіки України 18.12.2009 № 1426 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_articleart_id=148347
10. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємодій у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2015. – № 6 – С. 85-95.
11. AIBI Bread Market Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aibi.eu/wp-content/uploads/draft-AIBI-Bread-Market-report-2013.pdf>.
12. Blackwell R. Consumer Behaviour / Blackwell R., Miniard P., Engel, J. [translated from English by Kolotvyna E., Kruglova-Morozova L]. - [10 ed.]. - St. Petersburg. – Piter, 2007. – 944 p.
13. Buckley M. The convenience food market in Great Britain: Convenience food lifestyle (CFL) segments / M. Buckley, C. Cowan., M. McCarthy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S01956663070027>.
14. Peter E., Weisz M. Recent trends in the food trade sector of Hungary, the example of the lake Balaton resort area / E. Peter, M. Weisz // Central European Agriculture. Csientific journal in agriculture. 2006, 7(3), p.401-408.
15. Petrenko V. Influence of agriculture systems on the technological properties of winter wheat grain and flour during long term storage / V. Petrenko // Достижения науки и техники АПК. – 2012. – № 12. – С. 30-32.
16. Sexton R.J., Zhang M. An assessment of the impact of food industry market power on U.S. consumers / R.J. Sexton, M. Zhang [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1520-6297%28200124%2917:1%3C59::AID-AGR1003%3E3.0.CO;2-D/abstract>.
17. Tracy M. Food and Agriculture in a Market Economy. An introduction to Theory, Practice and Policy, Editura APS – Agricultural Policy Studies, La Hutte, Bruxells, 1996. – 100 p.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015 р.

* * *